अभंग - ज्ञानेश्वरी

अध्याय सतरावा

विश्वाचा पसारा । दाखविते स्पष्ट । ज्या तुझी अव्यक्त । योगनिद्रा ।।१।।
त्या तुज श्रीगुरु–। गणेशालागोन । करितों वंदन । भक्तिभावें ।।२।।
सत्त्वादि त्रिगुण–। *त्रिपुरीं वेढिला । [1]दुर्गीं अडकला । जीवत्वाच्या ।।३।।
तया आत्मशंभू–। लागीं लाधे मुक्ति । होतां तुझी स्मृति । गणाधीशा ।।४।।
म्हणोनि गुरुत्वें । तोलूं जातां साच । थोर होसी तूं च । शंभूहून ।।५।।
तरी मुमुक्षूंसी । मायाजळांतून । [2]लघुत्वेंकरोन । तारिसी तूं ।।६।।
तयां वक्रतुंड । भाससी तूं पूर्ण । नाहीं तुझें ज्ञान । जयां मूढां ।।७।।
परी ज्ञानियांसी । नित्य निरंतर । सरळ साचार । सन्मुख तूं ।।८।।
सद्‌गुरु-गणेशा । जरी तुझे सान । दिसती लोचन । पाहूं जातां ।।९।।
तरी कौतुकें ते । मिटोनियां घेसी । तेव्हां प्रकटिसी । विश्व सारें ।।१०।।
मग जगद्‌भास । [3]हारविसी तूं च । उघडोनि साच । निज-नेत्र ।।११।।
प्रवृत्ति हा कान । हालवितां तेथ । मंद सुगंधित । सुटे वायु ।।१२।।
तयातें भुलोन । जीव-भृंग-पंक्ति । येवोनि बैसती । गंडस्थळीं ।।१३।।
तेव्हां जणूं नील–। कमलांनीं भला । जासी तूं पूजिला । ऐसें वाटे ।।१४।।
मग हालतां च । निवृत्ति हा कान । पूजा-विसर्जन । होय जेव्हां ।।१५।।
तेव्हा तूं आपुलें । मोकळें शरीर । हा चि अलंकार । मिरविसी ।।१६।।
माया-अर्धांगीच्या । नृत्याचा [4]विलास । ऐसा जो हा भास । जगद्रूपी ।।१७।।

---

*परिशिष्ट पहा.   १ किल्यांत.   २ हलकेपणानें; (तरंगण्याच्या गुणानें).   ३ नाहींसा करतोस.   ४ खेळ.

दाविसी तो देवा । कौशल्यें करोन । पाय नाचवोन । आपुला तूं ।।१८।।
असो काय सांगूं । [१] विस्मय दातारा । होसी तूं सोयरा । जयाचा गा ।।१९।।
तयाचा हिरोन । घेसी द्वैत-भाव । देवोनियां ठाव । निज-पदीं ।।२०।।
भव-बंधनाचें । मूळ जें अज्ञान । टाकिसी फेडोन । म्हणोनिया ।।२१।।
[२] जगद्‌बंधु ऐसें । जें का नांव तुझें । यथार्थ तें साजे । तुजलागीं ।।२२।।
आपुला आत्मा च । ऐसें तुज मानी । भाविक जो कोणी । देवराया ।।२३।।
देहा हि सकट । होय तो त्वद्रूप । द्वैत आपोआप । लोपोनियां ।।२४।।
परी दुजाभाव । ठेवोनियां मनीं । इच्छिती जे कोणी । तुझी प्राप्ति ।।२५।।
तयांलागीं व्यर्थ । साधनांचे कष्ट । नाहीं तुझी भेट । कदाकाळीं ।।२६।।
किंवा तुझे ध्यान । करूं पाहे कोणी । वेगळा कल्पोनि । तुजलागीं ।।२७।।
तरी होसी ना तूं । ध्यानाचा विषय । म्हणोनि तें होय । ध्यान वृथा ।।२८।।
परी ऐक्यबोधें । [३] विस्मरे जो ध्यान । तयावरी पूर्ण । प्रेम तुझें ।।२९।।
नित्य निरंतर । सावध असोन । ज्ञानाचें हि भान । नाहीं जया ।।३०।।
तो चि खरा ज्ञाता । तुज वर्णूं जातां । वेद हि तत्त्वतां । मुके झाले ।।३१।।
मौन हें चि देवा । तुझें [४] राशिनांव । आतां स्तोत्रीं हांव । धरूं कोठें ।।३२।।
दिसे जें जें रूप । ती ती तुझी माया । तुज देवराया । भजूं केवीं ।।३३।।
व्हावें तुझें दास । ऐसें म्हणूं तरी । तो हि एके परी । [५] द्रोह तुझा ।।३४।।
सेव्य-सेवक हा । दास्यत्वीं संबंध । जडोनि अभेद-। भाव लोपे ।।३५।।
म्हणोनि मी आतां । अहंता सांडोन । सर्वथा विलीन । तुझ्या ठायीं ।।३६।।
तुज अद्वयातें । तेव्हां चि पावावें । सांडोनि रहावें । सर्व भेद ।।३७।।
हें तुझें [६] इंगित । जाणें मी यथार्थ । तूं माझें दैवत । गुरुनाथा ।।३८।।
ज्यापरी लवण । वेगळें नुरोन । गेलें मिसळोन । जळामाजीं ।।३९।।
त्या परी साचार । माझा नमस्कार । काय सांगू फार । गुरुराया ।।४०।।
आतां रिता कुंभ । सागरीं रिघोन । उदकें भरोन । निघे जैसा ।।४१।।
किंवा जैसी वात । दीपाचें स्वरूप । पावे आपोआप । दीपसंगें ।।४२।।

---

१ आश्चर्य.　२ जगावर प्रेम करणारा.　३ विसरतो.　४ शास्त्रीय किंवा मूळचे नांव.　५ वैर.　६ मर्म.

तैसें तुजलागीं । करोनि वंदन । जाहलों मी पूर्ण । गुरु-देवा ।।४३।।
तुझ्या कृपें आतां । गीतेचा भावार्थ । सांगेन मी येथ । विवरोनि ।।४४।।
तरी सोळाविया । अध्यायाशेवटीं । सांगें [१] जगजेठी । सिद्धांत हा ।।४५।।
कीं तें कार्याकार्य । कळावया जाण । शास्त्र चि प्रमाण । सर्वथैव ।।४६।।
देवाचें निश्चित । ऐकोनि तें मत । मनीं म्हणे पार्थ । तियेवेळीं ।।४७।।
नाचरावें कर्म । शास्त्राधाराविण । ऐसें हें बंधन । कासयासी ? ।।४८।।
तरी * तक्षकाच्या । फणींतील मणी । सहजें काढोनि । कैसा घ्यावा ?।।४९।।
आणि सिंहाचिया । नाकपुडींतील । केंस तो येईल । कैसा हाता ? ।।५०।।
मग तयामाजीं । मणि तो ओंवून । घालावें [२] भूषण । केविं कंठीं ? ।।५१।।
जरी घडे ना हें । तरी तो आपुला । ठेवावा का गळा । मोकळा च ! ।।५२।।
तैसें शास्त्रजात । पाहोनि [३] समस्त । कैसें एकमत । आकळावे ? ।।५३।।
आकळलें तरी । तयाचा आचार । घडावा साचार । कैसा येथें ? ।।५४।।
आणि पाहूं जातां । आयुष्य हि थोडें । शोधाया एवढें । शास्त्रजात ।।५५।।
शास्त्राचा अभ्यास । सामुग्रीचें बळ । स्थळ आणि काळ । तीं हि योग्य ।।५६।।
जुळोनि ह्या चारी । साधनांचा [४] योग । कर्म यथासाङ्ग । व्हावें जरी ।।५७।।
तरी सर्वांसी च । साधनांची ऐसी । संपन्नता कैसी । लाभूं शके ? ।।५८।।
म्हणोनि शास्त्रोक्त । घडणें वर्तन । ह्या परी कठीण । होय जरी ।।५९।।
तरी भोळेभाळे । मुमुक्षू जे होती । तयांलागीं गति । काय येथें ? ।।६०।।
हा चि अभिप्राय । धरोनि मानसीं । पार्थ श्रीहरीसी । पुसेल जें ।।६१।।
तो हा सतराविया । अध्यायाचा होय । सर्वथा विषय । ऐसें जाणा ।।६२।।
विषयांच्या ठायीं । जो का [५] तृष्णाहीन । सर्व हि प्रवीण । कलांमाजीं ।।६३।।
अर्जुनस्वरूपी । जणूं दुजा कृष्ण । ज्याचें आकर्षण । कृष्णासी हि ।।६४।।
होय जो भूषण । सोमवंशालागीं । आधार जो जगीं । शूरत्वासी ।।६५।।
पर-उपकारें । जगा सुख द्यावें । होय ही स्वभावें । क्रीडा ज्याची ।।६६।।
सर्व सुखें ज्यासी । स्वभावतां प्राप्त । असे प्रिय [६] कांत । [७] प्रज्ञेचा जो ।।६७।।

---

१ ईश्वर; (कृष्ण). २ दागिना. ३ सगळें. ४ एकत्र येणें. ५ हांव नसलेला. ६ पति; स्वामी. ७ बुद्धीचा.
* परिशिष्ट पहा.

ब्रह्मविद्या जेथें । आली विश्रांतीसी । जो का श्रीहरीसी । जीव-प्राण ।।६८।।

अर्जुन उवाच–

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।
तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ।।१।।

तो [१] पृथा-नंदन । म्हणे घनश्यामा । पूर्ण परब्रह्मा । यादवेंद्रा ।।६९।।
आपुले वचन । ठसलें अंतरीं । असे एक परी । आशंका ती ।।७०।।
प्राणियासी येथें । शास्त्रज्ञानाविण । मोक्षाचें साधन । दुजें नाहीं ।।७१।।
[२] एकपक्षी ऐसें । बोलसी कां येथें । सर्वथा शास्त्रातें । गौरवोनि ।।७२।।
योग्य स्थळ काळ । जयांपाशीं नाहीं । शिकविता तो हि । दूर राहे ।।७३।।
अभ्यासीं पोषक । सामुग्री सकळ । ती हि अनुकूळ । नाहीं जयां ।।७४।।
पूर्वकर्म तें हि । जयां प्रतिकूल । बुद्धीचे हि बळ । अति अल्प ।।७५।।
म्हणोनियां शास्त्र–। विद्या-संपादन । सर्वथा खुंटोन । गेलें ज्यांचें ।।७६।।
काय सांगू फार । ह्यापरी साचार । उरे ना आधार । शास्त्राभ्यासीं ।।७७।।
म्हणोनि जे कोणी । सोडोनि तो पंथ । राहिले निवांत । न बोलतां ।।७८।।
परी शास्त्राधारें । करोनि विचार । [३] विहित आचार । पाळोनियां ।।७९।।
इहलोकीं ऐसें । करोनि वर्तन । [४] परत्र-साधन । केलें ज्यांनीं ।।८०।।
तयां सारिखें च । आपण हि व्हावें । ऐसें जीवेंभावें । इच्छोनियां ।।८१।।
आपण हि तैसें । करिती वर्तन । मानोनि प्रमाण । तयांलागीं ।।८२।।
अक्षरें पाहोन । बाळ लिही तैसीं । दाखविलीं जैसीं । पंतोजीनें ।।८३।।
किंवा डोळसाचा । धरोनियां हात । तयामागें जात । अंध जैसा ।।८४।।
तैसें सर्वशास्त्रीं । झाले जे प्रवीण । तयांचे वर्तन । पाहोनियां ।।८५।।
आपण हि तैसा । करिती आचार । ठेवोनि साचार । निष्ठा तेथें ।।८६।।
मग शंकरादि । देवता-पूजन । करिती यजन । अग्निहोत्र ।।८७।।
भूम्यादिक दानें । देती भक्तिभावें । जरी नाहीं ठावें । शास्त्र तयां ।।८८।।
तयां मुमुक्षूंस । सत्त्व-रज-तम–। माजीं पुरुषोत्तमा । गति कोण ।।८९।।

---

१ कुंतीपुत्र अर्जुन. २ एकच बाजू घेऊन. ३ शास्त्रानें सांगितलेला. ४ मोक्षप्राप्तीचा अभ्यास.

अर्जुनाची ऐसी । ऐकोनि आशंका । जो का भक्तसखा । परब्रह्म ॥९०॥
जो का वेदरूपी । पद्माचा पराग । ईश जो श्रीरंग । वैकुंठीचा ॥९१॥
सर्व विश्वासी ह्या । जीववी जी माया । ती तों अंगच्छाया । होय ज्याची ॥९२॥
[१] आनंदघनत्व । प्रौढत्व गूढत्व । काळप्रबळत्व । स्वाभाविक ॥९३॥
अद्वयत्व आणि अलौकिकपणा । महत्त्व ह्या गुणां । जेणें बळें ॥९४॥
तें बळ संपूर्ण । जयाचिया अंगीं । तो चि पार्थालागीं । स्वयें बोले ॥९५॥

श्रीभगवानुवाच–

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥२॥

म्हणे पार्था जाणूं । तुझी तळमळ । शास्त्राभ्यासीं बळ । नाहीं जयां ॥९६॥
तयां नाहीं काय । श्रध्देनें च मुक्ति । कां गा आडकाठी । शास्त्रांची हि ॥९७॥
ऐसी जरी घेसी । आशंका साचार । तरी [२] परिहार । ऐक आतां ॥९८॥
पाहसी केवळ । बाळगोनि श्रद्धा । जरी मोक्ष-पदा । गांठायासी ॥९९॥
तरी प्रज्ञावंता । तुज गमे तैसे । सोपें तें हि नसे । साधन गा ॥१००॥
श्रद्धा ती हि जरी । शुद्ध सत्त्वगुणी । तरी च [३] निदानीं । मोक्षलाभ ॥१०१॥
म्हणोनि ती लागे । चोखाळावी चांग । नाहीं कार्यभाग । एऱ्हवीं तो ॥१०२॥
जैसें अंत्यजाच्या । संगतीं राहोन । येई भ्रष्टपण । द्विजासी हि ॥१०३॥
गंगोदक परी । मद्यपात्रीं आलें । निषिद्ध मानिलें । सेवाया तें ॥१०४॥
शीतल चंदन । परी अग्नीसंगें । तें हि जाळूं लागे । एकाएकीं ॥१०५॥
शुद्ध सोनियाचा । हीणाशीं संयोग । होय तरी भंग । शुचित्वाचा ॥१०६॥
शुद्ध तें म्हणोन । मग जरी घ्यावें । तरी तें स्वभावें । [४] नागवील ॥१०७॥
तैसी श्रद्धा मूळीं । जरी असे शुद्ध । होतसे अशुद्ध । जीव-संगें ॥१०८॥
जीव तरी होती । स्वभावें त्रिविध । त्रिगुणीं [५] संबद्ध । मायायोगें ॥१०९॥
तशांत हि [६] दोन्ही । होवोनि दुर्बल । एकाचें चि बळ । वाढे जेव्हां ॥११०॥
तेव्हां जीवांचिया । अंतरीं तैशाच । पार्था वृत्ति साच । उद्‌भवती ॥१११॥

---

१ पूर्ण आनंदरूपता. २ निरसन; दूर करणे. ३ शेवटीं. ४ फसवील. ५ बांधलेले. ६ त्रिगुणांपैकी दोन.

मग तया वृत्ती-। सारिखे [१] अमूप । रचिती संकल्प । स्वभावें ते ॥११२॥
संकल्पानुसार । करिती ते कर्म । आणि देवधर्म । आचरिती ॥११३॥
संपतां आयुष्य । मग नि:संदेह । कर्म तैसा देह । घेती पुन्हां ॥११४॥
बीजांतूनि झाड । होतसे स्वभावें । झाड तें सामावे । पुन्हां बीजीं ॥११५॥
पार्था ऐशा रीती । कल्प कोटी जाती । परी राहे जाति । जैसी तैसी ॥११६॥
तैसीं जन्मांतरें । जीवांची साचार । जरी तीं अपार । होती जाती ॥११७॥
तरी सत्त्व-रज–। तमोवृत्ति साच । राहते तैसी च । तयांची ती ॥११८॥
म्हणोनि जीवांची । श्रद्धा हि साचार । त्रिगुणानुसार । [२] त्रिधा होय ॥११९॥
[३] यदाकदा वाढे । शुद्धसत्त्वगुण । [४] तदा ओढे मन । ज्ञानाकडे ॥१२०॥
परी तयापाशीं । रज तम दोन्ही । विरोधी म्हणोनि । वागती ते ॥१२१॥
सत्त्वाचा आश्रय । घेवोनियां श्रद्धा । जंव मोक्षपदा । [५] रिघूं पाहे ॥१२२॥
तंव रज-तमां । राहवे ना स्वस्थ । माजविती [६] प्रस्थ । आपुलें ते ॥१२३॥
सत्त्वाचें सामर्थ्य । नाहींसें करोन । वाढे रजोगुण । बळें जेव्हा ॥१२४॥
तेव्हां ती च श्रद्धा । जीवासी [७] संतत । गुंतवी फेऱ्यांत । कर्मांचिया ॥१२५॥
तमाचा विस्तव । भडकतां मग । श्रध्देचा हि भाग । तैसा होय ॥१२६॥
निषिद्ध भोगांचें । करावें सेवन । ऐसें इच्छी मन । तिये वेळीं ॥१२७॥

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥३॥

ऐसी सत्त्व-रज । तमाविरहित । श्रद्धा नाहीं येथ । जीवमात्रीं ॥१२८॥
म्हणोनि स्वभावें । सत्त्वरजादिक । त्रिगुणीं ही देख । नटे कैसी ॥१२९॥
उदक तें जैसें । स्वभावतां जाण । होतसे कारण । जीवनासी ॥१३०॥
परी विषामाजीं । जातां मिसळोन । घातासी कारण । तें चि होय ॥१३१॥
तें चि मिऱ्यामाजीं । होतसे तिखट । सर्वथा स्वादिष्ट । उसामाजीं ॥१३२॥
तैसी तमोगुणी । जीवाचिया ठायीं । श्रद्धा ती हि होई । तमोमय ॥१३३॥
ज्यापरी काजळ । आणि शाई देख । सर्वथा तीं एक । धनंजया ॥१३४॥

---

१. पुष्कळ. २ तीन प्रकारची. ३ जेव्हां कधीं. ४ तेव्हां. ५ जाऊं लागते. ६ मोठेपणा; बंड. ७ निरंतर.

तैसी तामसी ती । श्रद्धा नाहीं भिन्न । तमोगुणाहून । जाण ऐसें ।।१३५।।
तेविं रजोगुणी । जीव जरी होय । तरी रजोमय । श्रद्धा त्याची ।।१३६।।
आणि होय कोणी । सत्त्वगुणी साच । तेथें सत्त्वाची च । आघवी ती ।।१३७।।
ऐशापरी पार्था । जग हें सकळ । ओतलें केवळ । श्रद्धेचें च ।।१३८।।
परी ती हि श्रद्धा । त्रिविध तूं जाण । गुणत्रयाधीन । प्राणिमात्रीं ।।१३९।।
बोलण्यावरून । जाणूं येतें मन । फुलातें पाहोन । कळे झाड ।।१४०।।
किंवा देखोनियां । सुखदु:खभोग । ओळखूं ये चांग । [१] पूर्वकर्म ।।१४१।।
तैसीं श्रद्धेचीं जीं । सत्त्वादिक तिन्ही । रूपें ज्या ज्या चिन्हीं । जाणूं येती ।।१४२।।
तीं च ऐक आतां । लक्षणें साचार । सांगूं सविस्तर । कुंतिसुता ।।१४३।।

यजन्ते सात्त्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसा: ।
प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जना: ।।४।।

सात्त्विक ती श्रद्धा । जयांचिया ठायां । वांछिती ते [२] प्राय: । स्वर्गलोक ।।१४४।।
विद्या-अध्ययन । करोनि संपूर्ण । होती जे प्रवीण । यज्ञकर्मीं ।।१४५।।
काय सांगू फार । तयां सात्त्विकांस । घडतसे वास । देवलोकीं ।।१४६।।
राजसी ती श्रद्धा । होय जयांपासीं । यक्षराक्षसांसी । भजती ते ।।१४७।।
आणि नाना जीवां । देवोनियां बळी । मध्यरात्र-काळीं । स्मशानांत ।।१४८।।
[३] समंध [३] वेताळ । प्रेतादि सकळ । अमंगळ कुळ । पूजिती जे ।।१४९।।
तामसी श्रद्धेचें । जणूं ते माहेर । ओतले साचार । तमाचे च ।।१५०।।
ऐशापरी तिन्ही । लक्षणीं संयुक्त । त्रिविध ही होत । श्रद्धा जगीं ।।१५१।।
सर्वथा सांडोन । विरोधी त्या दोन । करावी जतन । सात्त्विक ती ।।१५२।।
त्रिविध श्रद्धेचें । येथ पार्था जाण । केलें विवरण । ह्या चि साठीं ।।१५३।।
सात्त्विक बुद्धीचें । करी [४] जोपासन । कैवल्य कठिण । नाहीं तया ।।१५४।।
ब्रह्मसूत्राचा तो । न करो अभ्यास । न कळो त्यास । वेदशास्त्र ।।१५५।।
[५] स्वयंप्रज्ञेनें जे । स्थापिले सिद्धांत । पार्था ते नसोत । तयाहातीं ।।१५६।।
परी होती वेद-। स्मृतींची जे मूर्ति । सर्वथा वागती । सदाचारें ।।१५७।।

---

१ पूर्वीच्या जन्मांतील पापपुण्य. २ बहुधा. ३ पिशाच्चें. ४ पोषण; वाढ. ५ स्वत:च्या बुद्धीनें.

३६

तयां श्रेष्ठांचे तें । पाहोनि वर्तन । तैसें चि आपण । वर्ते जो का ॥१५८॥
तया श्रद्धावंता । लाभे तें चि फळ । अर्जुना [1] प्रबळ । सत्त्वगुणें ॥१५९॥
सायासें प्रदीप । ठेविला लावोनि । तेथें दुजा कोणी । लावूं बैसे ॥१६०॥
तरी तयातें हि । तैसें चि तें तेज । लाभतें सहज । अनायासें ॥१६१॥
किंवा कोणी धन । अपार वेंचोन । बांधिलें [2] भुवन । मनोरम ॥१६२॥
मग प्रवासी हि । करो तेथें वस्ति । सुख तयाप्रति । लाभे जैसे ॥१६३॥
नातरी जो कोणी । तळें बांधी साच । काय तयाची च । [3] तृषा भागे ? ॥१६४॥
स्वयंपाक्यासी च । घरीं मिळे अन्न । काय उपोषण । आणिकांसी ? ॥१६५॥
बहु बोलूं काय । गोदावरी साच । * गौतमालागीं च । उद्धरी का ? ॥१६६॥
इतरांसी क्षुद्र । वहाळ होवोन । करी ना पावन । ऐसें आहे ? ॥१६७॥
म्हणोनियां जो का । शास्त्राज्ञेनुसार । करी सदाचार । जाणपणें ॥१६८॥
तया ज्ञानियांसी । भावें जो शरण । जातसे तरोन । मूढ तो हि ॥१६९॥

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।
दम्भाहंकारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥५॥

परी शास्त्राभ्यास । नेणती साचार । ठेविती जे दूर । ज्ञानियांसी ॥१७०॥
थोर सज्जनांचें । पाहोनि वर्तन । तयां वेडावून । दाविती जे ॥१७१॥
पिटोनियां टाळीं । जे का निरंतर । करिती धिःकार । पंडितांचा ॥१७२॥
मग आपुली च । मिरविती [4] प्रौढी । उभारोनि गुढी । वैभवाची ॥१७३॥
तेविं आचरिती । तपश्चर्या घोर । करोनि स्वीकार । [5] पाखांडाचा ॥१७४॥
आपुलें आणिक । इतरांचें तेथ । शस्त्रें मांस-रक्त । काढोनियां ॥१७५॥
तेणें यज्ञपात्रें । भरोनि समस्त । पेटत्या आगींत । ओतिती ते ॥१७६॥
[6] चेड्याचिया तोंडीं । लाविती तें रक्त । करोनियां घात । बाळकांचा ॥१७७॥
म्हसोबादि नाना । दैवतें मानोन । व्हावीं तीं प्रसन्न । म्हणोनियां ॥१७८॥
सप्तदिन अन्न । सर्वथा वर्जून । घोर अनुष्ठान । आरंभिती ॥१७९॥
साहोनियां ऐसे । नाना देहदंड । आणिकां उदंड । पीडा देती ॥१८०॥

---

१ जोरदार. २ घर. ३ तहान. ४ श्रेष्ठपणा. ५ नास्तिकपणाचा. ६ (एक प्रकारच्या) पिशाच्च्याच्या.
* परिशिष्ट पहा.

तमोरूप क्षेत्रीं । पेरिती हें बीज । पीक हि सहज । तें चि घेती ॥१८१॥
नाहीं आपुलिया । बाहूमाजीं बळ । तरावया जळ । सागरांचें ॥१८२॥
आणि [1] नावेचा हि । करी ना आश्रय । तरी त्याची होय । गति जैसी ॥१८३॥
नातरी मानोन । वैद्यालागीं वैरी । पायें दूर सारी । औषधातें ॥१८४॥
तया रोगियासी । यातना [2] दारुण । भोगण्यांवांचोन । गति नाहीं ॥१८५॥
साहवे ना दृष्टि । दुजाची म्हणोन । टाकी जो काढोन । निज-नेत्र ॥१८६॥
तया अंधालागीं । चार भिंती आंत । राहणें निभ्रांत । घडे जैसें ॥१८७॥
तैसी होय तयां । आसुरांची स्थिती । मोहे जे धांवती । [3] भवारण्यीं ॥१८८॥
सोडोनि सन्मार्ग । वागती ते स्वैर । निंदोनि साचार । वेदशास्त्रें ॥१८९॥
तयां कामक्रोध । सांगतील साच । सर्वथा तैसें च । वागती ते ॥१९०॥
काय सांगूं [4] मातें । टाकिती पुरून । घालोनि पाषाण । दु:खरूप ॥१९१॥

कर्षयन्त: शरीरस्थं भूतग्राममचेतस: ।
मां चैवान्त:शरीरस्थं तान्विध्द्यासुरनिश्चयान् ॥६॥

ऐशापरी पीडा । आपुल्या देहासी । किंवा आणिकांसी । देती जी जी ॥१९२॥
तो तो सर्व शीण । मज आत्म्यासी च । जाण ऐसें साच । धनंजया ॥१९३॥
तया पापियांचें । नांव उच्चारून । वाचेसी मलिन । करूं नये ॥१९४॥
परी सर्वथा ते । त्यजावे निभ्रांत । ह्या चि साठीं येथ । बोलिलों हें ॥१९५॥
जैसें प्रेतालागीं । शिवावें लागे च । काढावया साच । बाहेरी तें ॥१९६॥
किंवा अंत्यजाशीं । दूर हो म्हणोन । करावें भाषण । लागे जैसे ॥१९७॥
[5] हस्तें लागे मळ । टाकावा धुवोन । करायालागोन । देहशुद्धि ॥१९८॥
शुद्धीसाठीं झाला । [6] अमंगळ-स्पर्श । तरी त्याचा दोष । मानूं नये ॥१९९॥
तैसें पापियांतें । त्यजावें म्हणोन । केलें विवरण । विस्तारें हें ॥२००॥
देखतां चि पार्था । ऐसे पापीजन । करावें स्मरण । तुवां माझे ॥२०१॥
नाहीं च निभ्रांत । दुजें प्रायश्चित्त । येथें दोषमुक्त । व्हावयासी ॥२०२॥
म्हणोनि सात्त्विक । श्रद्धा सर्वां परी । ठेवावी अंतरीं । जपोनियां ॥२०३॥

---

१ होडीचा. २ भयंकर. ३ संसाररूपी रानांत. ४ मला (आत्म्याला). ५ हातानें. ६ अशुद्ध वस्तूचा.

पार्था जेणें योगें । वाढे सत्त्ववृत्ति । ऐसी च संगति । धरावी गा ॥२०४॥
सत्त्वाचा उत्कर्ष । होईल साचार । ऐसा चि आहार । स्वीकारावा ॥२०५॥
स्वीकारावा जैसा । आहार आपण । तैसी चि घडण । स्वभावाची ॥२०६॥
स्वभावाची वाढ । व्हावया कारण । आहार चि जाण । प्रमुखत्वें ॥२०७॥
सावध हि परि । करी [१]सुरा-पान । तरी तो झिंगोन । जाय जैसा ॥२०८॥
ना तरी अमृत । सेवितां निभ्रांत । अमरता प्राप्त । होय जैसी ॥२०९॥
किंवा जैसें विष । [२]करावें [२]प्राशन । तरी आमंत्रण । मृत्यूसी तें ॥२१०॥
भलतैसें अन्न । सेवितां स्वच्छंदे । जैसी देहा बाधे । [३]वात-व्याधि ॥२११॥
किंवा [४]दाहक तें । जाळितें देहातें । तेविं शांतवितें । पथ्यादिक ॥२१२॥
तैसा होय सप्त–। धातूंचा आकार । आहारानुसार । देहमात्रीं ॥२१३॥
मग जैसी धातु । तैसा सर्वथैव । पोसतसे [५] भाव । अंतरींचा ॥२१४॥
तप्त होतां पात्र । आंतील जें [६]तोय । तें हि जैसें जाय । तापोनियां ॥२१५॥
तैसी धातूचिया । [७]अनुरोधें जाण । होतसे घडण । स्वभावाची ॥२१६॥
म्हणोनि सात्त्विक । सेवितां तो रस । पावते उत्कर्ष । सत्त्ववृत्ति ॥२१७॥
अन्य जो आहार । सेवितां तो जाण । रजतमोगुण । वाढती गा ॥२१८॥
आतां सांगूं ऐक । आहार सात्त्विक । रजतमात्मक । तो हि सांगूं ॥२१९॥

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।
यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥७॥

तरी कैसे झाले । प्रकार हे तीन । रोकडें दावीन । तें हि येथें ॥२२०॥
अर्जुना भोक्त्याची । जैसी रुचि होय । तैसें केलें जाय । अन्न तें हि ॥२२१॥
आणि पाहूं जातां । जगीं जीव-भोक्ता । स्वाधीन सर्वथा । त्रिगुणांच्या ॥२२२॥
कर्ता भोक्ता जीव । त्रि-विधता पावे । होवोनि स्वभावें । गुणाधीन ॥२२३॥
म्हणोनि तयाचा । कर्म-व्यवहार । तो हि त्रि-प्रकार । धनंजया ॥२२४॥
त्रिविध आहार । यज्ञादि व्यापार । त्रिविध साचार । तपदान ॥२२५॥
तरी आतां ऐक । सांगूं विवरून । त्रिविध लक्षण । आहाराचें ॥२२६॥

---

१ दारू पिणें. २ प्यावें. ३ वातविकार. ४ जळजळीत ५ भावना; विचार. ६ पाणी. ७ प्रमाणें.

आयु:सत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धना: ।
रस्या:स्निग्धा: स्थिरा हृद्या आहारा: सात्त्विकप्रिया: ।।८।।

भोक्त्याचिया ठायीं । सुदैवेंकरोन । जेव्हां सत्त्वगुण । वृद्धि पावे ।।२२७।।
तेव्हां तयालागीं । आवडे आहार । स्वभावें साचार । मधुर जो ।।२२८।।
स्वभावे रसाळ । पदार्थ जे गोड । स्वभावें जे [१] स्निग्ध । परिपक्व ।।२२९।।
पाहतां सुंदर । जयांचा आकार । अति हळुवार । स्पर्शासी जे ।।२३०।।
जिव्हेलागीं तरी । स्नेहाळ स्वादिष्ट । रसाळ अवीट । गोडी ज्यांची ।।२३१।।
जळोनि कडक । नाहींत जे झाले । होती मऊ भले । [२] द्रवयुक्त ।।२३२।।
जैसी गुरुखूण । दिसावया सान । परी [३] हरी [४] शीण । संसाराचा ।।२३३।।
दिसावया तैसे । अल्प चि साचार । परी जे अपार । तृप्ति देती ।।२३४।।
ऐसे सुमधुर । रसाळ रुचिर । आणि हितकर । परिणामीं ।।२३५।।
पदार्थ ते जाण । स्वभावेंकरोन । सात्त्विकांलागोन । आवडती ।।२३६।।
आयुष्य-वर्धन । करी निरंतर । सात्त्विक आहार । ऐसा पार्था ।।२३७।।
सात्त्विक आहार । हा चि कोणी मेघ । वृष्टि करी चांग । देहीं जेव्हां ।।२३८।।
तेव्हां आयुष्याच्या । [५] तटिनीचें तोय । वाढत चि जाय । [६] दिसंदिस ।।२३९।।
देहीं सत्त्वगुण । वाढवी हें अन्न । दिनासी कारण । भानु जैसा ।।२४०।।
देहासवें वाढे । मनाचें हि बळ । सात्त्विक रसाळ । अन्न घेतां ।।२४१।।
मग उद्भवेल । रोग तो कोठून । आरोग्य संपूर्ण । नांदे तेथें ।।२४२।।
सात्त्विक आहार । [७] उदेलें हें भाग्य । देहासी आरोग्य । भोगावया ।।२४३।।
आनंदाशीं सख्य । वाढोनियां तेणें । घडे देणेंघेणे । सुखाचें चि ।।२४४।।
ऐसा अंतर्बाह्य । उपकारी थोर । सात्त्विक आहार । परिणामीं ।।२४५।।
देहीं रजोगुण । पावतां उत्कर्ष । जे जे अन्नरस । आवडती ।।२४६।।
ते हि आतां येथें । प्रसंगानुसार । सांगूं सविस्तर । ऐक पार्था ।।२४७।।

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिन: ।
आहारा राजसस्येष्टा दु:खशोकामयप्रदा: ।।९।।

---

१ तूप, तेल ह्यांसारखे. २ रस असलेले. ३ नाहींसा करते. ४ त्रास. ५ नदीचें. ६ दररोज. ७ उगवलें.

तरी कडुवट । जणूं काळकूट । ना तरी आंबट । अन्न जें का ॥२४८॥
जेणेंयोगें जीभ । जातसे भाजून । ऐसें चुन्याहून । दाहक जें ॥२४९॥
जेवढें उदक । मळावया पीठ । तेवढें च मीठ । घालोनियां ॥२५०॥
केले नाना रस । खारट जे अति । तेथें जडे प्रीति । राजसाची ॥२५१॥
जणूं वाटे अग्नि । ओतितो घशांत । भक्षितां पदार्थ । अति उष्ण ॥२५२॥
निघे अन्नांतून । वाफ जी बाहेरी । पेटेल त्यावरी । वात ती हि ॥२५३॥
ऐसें अति उष्ण । रुचे तया अन्न । पार्था रजोगुण–। संपन्न जो ॥२५४॥
देखोनि लज्जित । होय झंझावात । ऐसें झणझणीत । अन्न भक्षी ॥२५५॥
जें का घावाविण । होतसे बोंचक । रुते जैसें टोंक । पहारीचें ॥२५६॥
रुचे तें चि अन्न । जें का राखेहून । कोरडें कठिण । अंतर्बाह्य ॥२५७॥
दांतीं कडाकड । फोडोनियां खावें । आवडे स्वभावें । ऐसें अन्न ॥२५८॥
असोनि तिखट । केलें झणझणीत । मिसळोनि कूट । मोहरीचें ॥२५९॥
येती झिणझिण्या । नाकातोंडातून । सेवितां जे अन्न । [१] दर्पयुक्त ॥२६०॥
जयापुढे [२] फिकें । पेटतें कोलीत । ऐसें जळजळीत । रायतें जें ॥२६१॥
तें चि प्राणाहून । आवडे तयास । [३] रजोगुणोत्कर्ष । जया ठायीं ॥२६२॥
ऐशापरी जिव्हा–। लोलुपता त्याची । तरी आहाराची । तृप्ति नाहीं ॥२६३॥
जणूं तो अन्नाचें । निमित्त करोनि । भरी पोटीं अग्नि । भडभडां ॥२६४॥
सुंठ लवंगादि । आवडीनें खाय । तेणें दाह होय । सर्वांगाचा ॥२६५॥
मग भूमिवरी । किंवा अंथरुणीं । लोळत राहोनि । गडबडा ॥२६६॥
घटघटां घोट । घेई उदकाचे । काढी ना तोंडाचें । [४] जळ-पात्र ॥२६७॥
अन्न नव्हे पार्था । जणूं व्याधिरूप । निद्रित जे सर्प । देहामाजीं ॥२६८॥
तयांसी जागृत । करावयासाठीं । [५] माजवण पोटीं । घातलें तें ॥२६९॥
मग देहीं रोग । उठती अनेक । एकाहूनि एक । दुःखदायी ॥२७०॥
म्हणोनि राजस । आहाराचे फळ । दुःख चि केवळ । जाण पार्था ॥२७१॥
ऐशापरी तुज । राजस आहार । येथें सविस्तर । सांगितला ॥२७२॥

---

१ धुसकारा येणारें. २ कमी (उष्ण). ३ रजोगुणाची वाढ. ४ पाण्याचें भांडे. ५ माज आणणारें खाद्य.

होतसे जो अंतीं । कैसा दु:खप्रद । सर्वथा [१] विशद । तें हि केलें ॥२७३॥
आतां तामसासी । रुचे जो आहार । तो हि सविस्तर । सांगूं तुज ॥२७४॥
मागें पुढें पाहूं । नको ऐकायास । येईल किळस । जरी तेथें ॥२७५॥

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।
उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥१०॥

कुजलें [२]उच्छिष्ट । भक्षितां यथेष्ट । नेणे अनहित । आपुलें तो ॥२७६॥
आवडीनें सेवी । शिळेंपाकें अन्न । खातसे आंबोण । म्हैस जैसी ॥२७७॥
किंवा अर्धेकच्चें । राहिलें शिजोन । गेलें करपोन । ना तरी तें ॥२७८॥
ऐसें रसहीन । राखोंडीसमान । तया रुचे अन्न । तामसासी ॥२७९॥
परी परिपक्व । रसाळ जें साच । अन्न तें नव्हे च । ऐसें मानी ॥२८०॥
यदाकदा दैवें । लाभलें सदन्न । होय तें आंबोन । दुर्गंधित ॥२८१॥
तोंवरी करोन । ठेवितो जतन । सावजा मारोन । व्याघ्र जैसा ॥२८२॥
ना तरी होवोन । गेले बहु दिन । म्हणोनि सडोन । गेलें जें का ॥२८३॥
शुष्क स्वादहीन । किंवा बदबदीत । झाले कृमी ज्यांत । ऐसें अन्न ॥२८४॥
तें हि जैसें बाळ । टाकी कालवोन । तैसें चिवडोन । निजहातें ॥२८५॥
मग * गोतांबील । तयाची करोन । सवें बैसवोन । बाइलेसी ॥२८६॥
तैसें दुर्गंधित । एकाताटीं खाय । तेव्हां सुख होय । तयालागीं ॥२८७॥
परी नाहीं तृप्ति । तेणें हि म्हणोन । सेवी निषिद्धान्न । पातकी तो ॥२८८॥
पाहें चमत्कार । अन्न जें सदोष । आवडे विशेष । तें चि तया ॥२८९॥
[३] अपेय तें प्यावें । [४] अभक्ष्य भक्षावें । धरी जीवेंभावें । ऐसी हांव ॥२९०॥
जयाची आवड । ऐसी च केवळ । त्या च क्षणीं फळ । मिळे त्याचें ॥२९१॥
तत्काळ तो होय । पातकाचा धनी । घालितां वदनीं । निषिद्धान्न ॥२९२॥
नव्हे तें भोजन । अन्नमिषें जाण । होतसे सेवन । यातनांचें ॥२९३॥
होतां शिरच्छेद । कैसी व्यथा जीवा । उडी घेतां किंवा । अग्नीमाजीं ॥२९४॥
स्वयें कोणी ह्याची । प्रचीती का पाहे । परी हें हि साहे । तामस तो ॥२९५॥

---

१ स्पष्ट.　२ उष्टें.　३ पिऊं नये तें (दारू इत्यादि).　४ खाऊ नयें तें (माल इत्यादि).

म्हणोनियां आतां । तामस आहार । सेवितां साचार । फळ काय ॥२९६॥
हें तों वेगळें का । हवें सांगायास । म्हणे श्रीनिवास । पार्थालागीं ॥२९७॥
ह्यावरी आहारा–। सारखे च जाण । प्रकार हे तीन । यज्ञाचे हि ॥२९८॥
तरी तिहींमाजीं । सात्त्विकाचें वर्म । सांगतो प्रथम । तुज पार्था ॥२९९॥

अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।
यष्टव्यमेवेति मन: समाधाय स सात्त्विक: ॥११॥

पतीच्या च ठायीं । वाढूं देई [१] काम । जैसा मनोधर्म । साध्वीचा तो ॥३००॥
किंवा पुढें गंगा । घेई ना च धांव । सागराचा ठाव । प्राप्त होतां ॥३०१॥
नातरी आत्म्याचें । घडतां दर्शन । स्वीकारीलें मौन । वेदें जैसें ॥३०२॥
तैसी चित्तवृत्ति । स्व-हितीं वेंचोन । फळीं जे मीपण । ठेविती ना ॥३०३॥
वृक्षाचिया मूळीं । [२] पातले जें पाणी । वळे ना तेथोनि । मागें जैसें ॥३०४॥
मग वृक्षाचिया । ठायीं च जिरोन । करी [३] संवर्धन । तयाचें गा ॥३०५॥
तैसे देह मन । यज्ञासी वाहोन । तेथें चि निमग्न । निर्धारें जे ॥३०६॥
आचरिती यज्ञ । स्वधर्म म्हणोन । सर्वथा सांडोन । फलाशेतें ॥३०७॥
तयांचा तो यज्ञ । सात्त्विक तूं जाण । सदा परिपूर्ण । सर्वांगांनीं ॥३०८॥
आपुलें स्वरूप । आपुल्या नयनीं । पाहूं ये दर्पणीं । जैशा रीती ॥३०९॥
किंवा तळहातीं । अंधारीं जें रत्न । प्रदीप घेवोन । पाहूं ये तें ॥३१०॥
किंवा सूर्योदय । होतां धनंजया । मार्ग [४] आक्रमाया । दिसे जैसें ॥३११॥
तैसा वेदशास्त्रें । दाविती जो मार्ग । तैसे यज्ञयाग । आचरिती ॥३१२॥
यज्ञकुंडें वेदी । मंडपादि सारी । उचित सामुग्री । मेळविती ॥३१३॥
जणूं सामुग्री ती । मेळवाया तेथ । शास्त्र चि तें [५] मूर्त । प्रकटलें ॥३१४॥
जेथींचे तेथील । शोभती साचार । जैसे अलंकार । सर्वांगातें ॥३१५॥
जेथींचे तेथें च । सर्व हि पदार्थ । तैसे व्यवस्थित । मांडिती ते ॥३१६॥
काय सांगू फार । सर्व अलंकार । घालोनि साचार । तिये स्थानीं ॥३१७॥
जणूं यज्ञ-विद्या । यज्ञाचिया [६] मिषें । प्रकटली दिसे । मूर्तिमंत ॥३१८॥

---

१ इच्छा; उपभोगाची इच्छा. २ पोहोंचले. २ पोषण. ४ चालायला. ५ प्रत्यक्ष. ६ निमित्ताने.

ऐसा सांगोपांग । निपजे जो याग । नाहीं जेथें भाग । [1] आढ्यतेचा ॥३१९॥
छाया-फळ-पुष्पीं । न ठेवितां [2]आस । राखिती तुळस । दारीं जैसी ॥३२०॥
काय सांगू फार । तैसा धनंजया । जो का सांडोनियां । फलाशेतें ॥३२१॥
कर्तव्य म्हणोन । यज्ञ केला जाय । सात्त्विक तो होय । सर्वथैव ॥३२२॥

अभिसंधाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत् ।
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥१२॥

वाढे रजोगुण । जयाचिया ठायीं । यज्ञ करी तो हि । ह्या चि रीती ॥३२३॥
परी श्राद्धालागीं । आमंत्रावा [3] राव । तैसा मनीं भाव । वेगळा च ॥३२४॥
घरीं जरी राजा । भोजनासी आला । तरी होय भला । उपयोग ॥३२५॥
श्राद्धकार्य तें हि । होवोनि जाईल । तैसा विस्तारेल । लौकिक हि ॥३२६॥
लौकिकाचा डंका । पिटावयासाठीं । ठेवोनियां पोटीं । फळहेतु ॥३२७॥
ह्यापरी जो पार्था । यज्ञ केला जाय । राजस तो होय । ऐसें जाण ॥३२८॥

विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥१३॥

पशुपक्षियांचें । लग्न लावायासी । दुजा नाहीं जोशी । कामाविण ॥३२९॥
त्यापरी तामस । यज्ञालागीं साच । दुराग्रह हें च । मूळ होय ॥३३०॥
वाऱ्यालागीं जैसा । वहावया पाहीं । मुळीं नसे कांहीं । [4] धरबंध ॥३३१॥
किंवा मृत्यूलागीं । जैसा का मुहूर्त । लागे ना निभ्रांत । पहावया ॥३३२॥
नातरी [5] निषिद्ध । जाळावया कांहीं । अग्निलागीं नाहीं । भय जैसें ॥३३३॥
तैसें यज्ञीं [6] स्वैर । करिती वर्तन । विधींतें सांडोन । तामसी ते ॥३३४॥
वेदमंत्रांचें तों । नांव चि ना तेथें । विधिविधानातें । पुसे कोण ॥३३५॥
माशीस हि जेथे । खावया ना अन्न । ब्राह्मण-भोजन । कैचें तेथें ॥३३६॥
ब्राह्मण तो वैरी । ऐसा जेथें भाव । तेथें कैंचा ठाव । दक्षिणेसी ॥३३७॥
अग्नि जैसा वायां । भडकोनि जाय । लाभतां साहाय्य । वारेयाचें ॥३३८॥
किंवा निपुत्रिक । मरे जरी कोणी । सर्वस्व लुटोनि । नेती त्यांचें ॥३३९॥

---

१ गर्वाचा,　२ आशा; इच्छा.　३ राजा.　४ नियम.　५ अपवित्र; घेऊं नये असें.　६ मन मानेल तसें.

यज्ञसामुग्री ती । वेंचली तैसी च । वृथा सर्व साच । तामसाची ।।३४०।।
देव म्हणे ऐसा । जो का [1] यज्ञाभास । तयातें तामस । हें चि नांव ।।३४१।।
एक चि तें जैसें । गंगोदक भलें । परी जरी नेलें । भिन्न मार्गीं ।।३४२।।
तरी एका मार्गें । येतसे [2] मालिन्य । [3] शुचित्व तें अन्य । मार्गें राहे ।।३४३।।
तैसें जगीं तप । जाहलें त्रिविध । त्रिधा गुणभेद । म्हणोनियां ।।३४४।।
तरी लागे पाप । आचरितां एक । दुजें तरी देख । उद्धरितें ।।३४५।।
त्रिधा कैसें मग । जाणोनि तें घेईं । परी आधीं पाहीं । 'तप' काय ।।३४६।।
तपाचें स्वरूप । आधीं सांगूं साचें । मग बोलूं त्याचे । तिन्ही भेद ।।३४७।।
[4] कायिक [5] वाचिक । तैसें मानसिक । तप आधीं देख । धनंजया ।।३४८।।
मग प्रत्येकाचे । भेद होती तीन । त्रिगुणांवरोन । ते हि सांगूं ।।३४९।।
तरी आतां चित्त । देवोनियां ऐक । तप जें 'कायिक' । तें चि बोलूं ।।३५०।।

देवद्विजगुरुप्राज्ञ पूजनं शौचमार्जवम् ।
ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ।।१४।।

श्रीहरि वा शंभु । आवडे जो देव । तेथें सर्वभाव । ठेवोनियां ।।३५१।।
तयाचें मंदिर । पहावयासाठीं । सदा धांव घेती । पाय ज्याचें ।।३५२।।
देवाचें अंगण । झाडसारवून । रांगोळी घालोन । शोभवाया ।।३५३।।
किंवा मेळवाया । पूजा-उपचार । सर्वदा तत्पर । हात ज्याचे ।।३५४।।
लिंग किंवा मूर्ति । देखतांक्षणीं च । घाली जो का साच । लोटांगण ।।३५५।।
विद्या-विनयादि । गुणांनीं संपन्न । होती जे ब्राह्मण । पूजनीय ।।३५६।।
तया ब्राह्मणांची । करावया सेवा । उत्सुकता जीवा । जयाचिया ।।३५७।।
प्रवासें वा दुःखें । शिणोनियां गेले । किंवा सापडले । संकटीं जे ।।३५८।।
तयांलागीं सुख । द्यावया साचार । झिजवी शरीर । आपुलें जो ।।३५९।।
मायबापें जीं का । सर्व तीर्थां श्रेष्ठ । तयांतें संतुष्ट । करावया ।।३६०।।
तयांच्यावरून । सुखें पंचप्राण । टाकी ओंवाळून । आपुले जो ।।३६१।।
सर्वथा दारूण । प्रपंचाचा शीण । नष्ट करी पूर्ण । भेटतां चि ।।३६२।।

---

१ यज्ञाचा देखावा मात्र. २ मलिनपणा. ३ शुद्धता. ४ शरीराने केलें जाणारें. ५ वाचेने केलें जाणारे.

ऐसा ज्ञानदाता । सद्गुरू दयाळ । तया सर्वकाळ भजे जो का ॥३६३॥
स्वधर्माग्निमाजीं । अभ्यासेंकरोन । टाकितो जाळून । [1] देहाहंता ॥३६४॥
जातां देहाहंता । नम्र झाला भूतां । भूतीं भगवंता । ओळखोनि ॥३६५॥
पर-उपकारीं । असे जो तत्पर । पाळी निरंतर । ब्रह्मचर्य ॥३६६॥
जन्मतां स्त्रीस्पर्श । बाळपणीं झाला । तेथोनि सोवळा । सर्व जन्म ॥३६७॥
भूतमात्रीं देव । जाणोनियां एक । देई ना जो दुःख । तृणातें हि ॥३६८॥
काय सांगूं फार । अहिंसा पाळोन । कांहीं छिन्नभिन्न । करी ना जो ॥३६९॥
ऐशा [2] रहाटीचा । शरीरीं विशेष । अर्जुना उत्कर्ष । होय जेव्हां ॥३७०॥
तेव्हां भरा आलें । तप तें 'कायिक' । ऐसें तूं निःशंक । जाण बापा ॥३७१॥
मुख्यत्वें हें तप । देहें चि साचार । म्हणोनि 'शारीर' । म्हणूं ह्यातें ॥३७२॥
सांगितलें तप । ह्यापरी 'कायिक' । निष्पाप 'वाचिक' । ऐक आतां ॥३७३॥

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।
स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥१५॥

परीस तो जैसा । न ठेवितां न्यून । लोहाचें सुवर्ण । करी स्पर्शें ॥३७४॥
तैसें ऐकत्यासी । देई ना जें दुःख । तेवीं चि आणिक । समीप जे ॥३७५॥
तयांच्या हि चित्ता । होय समाधान । ऐसें भलेपण । भाषणीं ज्या ॥३७६॥
ओघें तृणातें हि । होतसे पोषक । घातलें उदक । वृक्षासी जें ॥३७७॥
तैसें एकासाठीं । बोलिलें जें जाय । तेणें हित होय । सर्वांचें हि ॥३७८॥
अमृताची गंगा । लाभतां साचार । प्राणांसी अमर । करी जैसी ॥३७९॥
आणि पाप ताप । [3] हारवी जी स्नानें । जिव्हे गोडपणें । सुख देई ॥३८०॥
तैसा जो का बोल । ऐकोनियां साचा । फिटे अंतरींचा । अविवेक ॥३८१॥
भेटे अनादित्व । आपणा आपुलें । अवीट ज्या बोलें । [4] सुधेऐशा ॥३८२॥
बोलणें ऐसें च । व्हावें सत्त्वगुणीं । पुसे जरी कोणी । नम्रतेनें ॥३८३॥
नातरी देवाची । स्तुतिस्तोत्रें गात । बैसणें निवांत । आवडीनें ॥३८४॥
किंवा चालविणें । वाचें [5] अहर्निश । वेदमंत्रघोष । स्वस्थचित्तें ॥३८५॥

---

१ देह मी ही भावना. २ वागणुकीचा. ३ नाहींशी करते. ४ अमृताप्रमाणें. ५ रात्रंदिवस.

तीन हि वेदांसी । रहावया स्थान । जणूं तें वदन । वेदशाळा ॥३८६॥
किंवा शिवाचें का । श्रीहरीचें नाम । नाचावें सप्रेम । मुखीं नित्य ॥३८७॥
केलें [१] निरूपण । ऐशापरी देख । अर्जुना 'वाचिक' । तपाचें हें ॥३८८॥
तप 'मानसिक' । आतां सांगूं ऐक । ब्रह्मांडनायक । म्हणे कृष्ण ॥३८९॥

मन:प्रसाद: सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रह: ।
भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते ॥१६॥

तरंगरहित । सरोवर शांत । किंवा नभ:प्रान्त । मेघांविण ॥३९०॥
चंद्र जैसा [२] कला–। वैषम्य-विहीन । सर्पाविण वन । चंदनाचें ॥३९१॥
ना तरी क्षीराब्धि । मंदरावांचोन । किंवा चिंताहीन । भूप जैसा ॥३९२॥
तैसें जेव्हां मन । संकल्पविहीन । रहावें रंगून । आत्मरूपीं ॥३९३॥
उष्णतेवांचोन । असावा प्रकाश । चोथ्याविण रस । अन्नीं जैसा ॥३९४॥
पोकळीवांचोन । आकाश तें जैसें । आत्मरूप तैसें । देखे जेव्हां ॥३९५॥
तेव्हां तें संकल्प–। विकल्पा मुकोन । होतसे विलीन । तयामाजीं ॥३९६॥
मनाचें अस्थैर्य । लोपोनियां जाय । [३] हिवांग तें काय । हिवें कांपे ? ॥३९७॥
शोभावें का जैसें । निश्चल संपूर्ण । कलंकविहीन । चंद्र-बिंब ॥३९८॥
तैसें मलहीन । शोभे स्थिर मन । राहतां जडोन । आत्मरूपी ॥३९९॥
जेथें बुडी देई । विरक्तीचें तप । सर्वथा निष्कंप । होई मन ॥४००॥
तेथें कैंचा नाना । वृत्तींचा उद्भव । मनें घेतां ठाव । आत्मरूपीं ॥४०१॥
शास्त्राचा विचार । संपला म्हणोन । स्वभावें ये मौन । वाचेतें हि ॥४०२॥
पाहें जळालागीं । स्पर्शतां लवण । जळ चि होवोन । जाय जैसें ॥४०३॥
तैसा आत्मलाभ । होतां चि अर्जुना । मन मनपणा । धरूं नेणे ॥४०४॥
मग इंद्रियांच्या । मार्गी घेती धांव । विषयांचा गांव । गांठावया ॥४०५॥
वासना त्या सर्व । हारपोनि जाती । ऐसी मन:शांति । प्राप्त होतां ॥४०६॥
केंसांविरहित । जैसा तळहात । तैसा मन:प्रांत । शुद्ध होय ॥४०७॥
बहु बोलूं काय । ऐसी दशा मना । तप तें अर्जुना । 'मानसिक' ॥४०८॥

---

१ स्पष्टीकरण; विवरण; व्याख्यान. २ ज्याच्या कला कमीजास्त होत नाहींत असा; पूर्ण. ३ थंडीचें अंग; बर्फ.

असो मानसिक । तपाचें लक्षण । ह्यापरी सपूर्ण । सांगितलें ।।४०९।।
ऐकविले येथ । कायिक वाचिक । तैसें मानसिक । सामान्य हें ।।४१०।।
तरी विशेषत्वें । कैसें [१] त्रिधा होय । हें चि गुणत्रय–। संगतीनें ।।४११।।
तुज विवरून । सांगतों तें आतां । ऐक [२] प्रज्ञावंता । देव म्हणे ।।४१२।।

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः ।
अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ।।१७।।

तरी सांगितलें । सामान्य साचार । तप त्रि-प्रकार । ऐसें जें हें ।।४१३।।
तें चि केलें जाय । फलाशा सांडोन । सर्वथा होवोन । श्रद्धायुक्त ।।४१४।।
अंतरीं [३] आस्तिक्य–। बुद्धि बाळगून । करोनियां मन । पूर्ण शुद्ध ।।४१५।।
तदा ज्ञाते जन । तया तपा जाण । 'सात्त्विक' म्हणोन । वाखाणिती ।।४१६।।

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ।
क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ।।१८।।

आपुलें चि तप । दिसावें म्हणोन । जगीं दुजेपण । मांडोनियां ।।४१७।।
मोठेपणाचिया । शिखरीं बैसावें । ऐसी हांव जीवें । धरोनियां ।।४१८।।
[४] दुज्या कोणाचा हि । न व्हावा सन्मान । आपणांवाचोन । त्रिभुवनीं ।।४१९।।
आपणा मिळावें । [५] अग्रभागीं स्थान । सर्वत्र भोजन–। समारंभीं ।।४२०।।
जगें आपुली च । स्तुति स्तोत्रें गावीं । यात्रा हि करावी । आपुली च ।।४२१।।
आपुली च पूजा । व्हावी जगामाजीं । आणि असे जी जी । भोग्य वस्तु ।।४२२।।
ती ती सर्व व्हावी । आपणासी प्राप्त । आपण चि श्रेष्ठ । म्हणोनियां ।।४२३।।
वृद्ध [६] वारांगना । करोनि श्रृंगार । आपुलें शरीर । विकी जैसी ।।४२४।।
तैसें तपाचें जें । माजविती ढोंग । भोगावया भोग । नानाविध ।।४२५।।
वाढावा लौकिक । लाभावी संपत्ति । ऐसी हांव चित्तीं । धरोनियां ।।४२६।।
येथें [७] सायासें जें । तप केलें जाय । 'राजस' तें होय । धनुर्धरा ।।४२७।।
कासेंतील दूध । गाभणेपणीं च । रोगें गेलें साच । आटोनियां ।।४२८।।
मग व्याली तरी । उपयोगी काय । होईल ती गाय । दुभत्यासी ।।४२९।।

---

१ तीन प्रकारचें.　२ बुद्धिवान् अर्जुना.　३ श्रद्धा.　४ दुसऱ्या.　५ पुढें.　६ वेश्या.　७ कष्टानें.

किंवा उभें शेत । [1]चारिलें नि:शंक । तरी घ्यावें पीक । मग कोठें ।।४३०।।
तैसें सायासें जें । तप केलें वीरा । [2]पिटिला [2]डांगोरा । जरी त्याचा ।।४३१।।
तरी तें सकळ । होतसें निष्फळ । केलें जें केवळ । लौकिकार्थ ।।४३२।।
ऐसें तें निष्फळ । जाहलें म्हणोन । मध्यें च सोडोन । देई मग ।।४३३।।
म्हणोनि तें तप । तयाचें अस्थिर । जाणावें साचार । धनंजया ।।४३४।।
अकाळींचा मेघ । आकाशीं उदंड । गर्जोनि ब्रह्मांड । फोडूं पाहे ।।४३५।।
परी घडीभरी । राहे का टिकोन । जरी तो भरोन । टाकीं नभ ।।४३६।।
तैसें तें राजस । तप पंडुसुता । जाणावें सर्वथा । फळहीन ।।४३७।।
आणि आचराया । न ये निरंतर । म्हणोनि साचार । [3]भंगुर हि ।।४३८।।
आतां तें चि तप । तमोगुणें युक्त । होवोनियां भ्रांत । केलें जाय ।।४३९।।
तरी तेथें कैंची । परलोकप्राप्ति । इहलोकीं कीर्ति । ती हि नाहीं ।।४४०।।

मूढग्राहेणाऽऽत्मनो यत्पीडया क्रियते तप: ।
परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम् ।।१९।।

तरी मूर्खपण । धरोनि अंतरीं । मानोनियां वैरी । शरीरासी ।।४४१।।
तया शरीराचें । करोनि [4]इंधन । *पंचाग्नि-साधन । साधिती जे ।।४४२।।
आपुल्या मस्तकीं । जाळिती गुगूळ । पाठीमाजीं गळ । टोंचिती जे ।।४४३।।
सभोंवतीं अग्नि । पेटवोनि चांग । आपुलें च अंग । जाळिती जे ।।४४४।।
किंवा श्वासोच्छ्वास । धरिती कोंडून । वायां उपोषण । करिती जे ।।४४५।।
घेती आपणासी । टांगोनि उलटें । मुख तें खालतें । करोनियां ।।४४६।।
धुराचा हि घांस । गिळोनियां देख । भागविती भूक । आपुली जे ।।४४७।।
उभे जे [5]आकंठ । राहती पाण्यांत । तीव्र कडाक्यांत । थंडीचिया ।।४४८।।
नदीकांठी किंवा । खडकीं बैसोन । करिती दारुण । तपश्चर्या ।।४४९।।
आपुल्या अंगीचें । तोडोनियां मांस । भूतपिशाच्चांस । अर्पिती जे ।।५५०।।
नानापरी देती । शरीरासी क्लेश । आणिकांचा नाश । करावया ।।४५१।।
डोंगरावरोन । सुटला जो धोंडा । येई गडगडां । खालीं जैसा ।।४५२।।

---

१ (जनावरांकडून) खावविलें. २ जाहिरात केली. ३ नाशिवंत. ४ जळण, सरपण. ५ गळ्यापर्यंत.
*परिशिष्ट पहा.

[1] आड पडे त्याचा । चुराडा करीत । आपण हि होत । शतखंड ॥४५३॥
तैसें आटवोनि । आपुलें शरीर । पीडावे इतर । सुखी जीव ॥४५४॥
ऐसी दुष्ट इच्छा । धरोनि अंतरीं । तप क्लेशकारी । करिती जे ॥४५५॥
तयांचें तें तप । जाणावें 'तामस' । म्हणे श्रीनिवास । अर्जुनातें ॥४५६॥
गुणभेदें ऐसें । तप जें त्रिविध । करोनि विशद । दाविलें तें ॥४५७॥
आतां तुज सांगूं । प्रसंगानुसार । तीन हि प्रकार । दानाचे ते ॥४५८॥
त्रिविध तें दान । होय गुण-भेदीं । तरी ऐक आधीं । 'सात्त्विक' जें ॥४५९॥

दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।
देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥२०॥

स्वधर्मानुसार । मिळेल जें येथें । देत जावें तें तें । सन्मानानें ॥४६०॥
सुदैवें उत्तम । बीज झालें प्राप्त । तरी हवें शेत । भलें तेथें ॥४६१॥
ऋतुमान तें हि । हवें अनुकूल । [2] वाफ हि सोज्वळ । [2] यावी लागे ॥४६२॥
जैसें हें दुर्मीळ । तैसें चि केवळ । दानीं देशकाळ–। पात्रादिक ॥४६३॥
किंवा हातीं यावें । बहुमोल रत्न । पडावी तों वाण । सुवर्णाची ॥४६४॥
जोडलीं तीं दोन्ही । तरी हवें अंग । घालावया चांग । भूषणे तीं ॥४६५॥
परी संपूर्णत्वें । होय सानुकूल । जेव्हां भाग्यकाळ । आपणासी ॥४६६॥
तेव्हां जैसीं सण । [3] सुहृद् संपत्ति । तिन्ही प्राप्त होती । एके वेळीं ॥४६७॥
तैसें जेव्हां दान । घडवाया जाण । येई उत्तेजन । सत्त्वगुणा ॥४६८॥
तेव्हां देशकाळ–। पात्रादि सकळ । जुळतसे मेळ । अनायासें ॥४६९॥
तरी आधीं काशी । किंवा कुरुक्षेत्र । पहावें पवित्र । स्थान ऐसें ॥४७०॥
किंवा [4] पुण्यधाम । पावन उत्तम । पहावें तत्सम । आणिक तें ॥४७१॥
तेथें रविचंद्र–। राहुकेतू-मेळ । ऐसा पर्वकाळ । असे जेव्हा ॥४७२॥
नातरी संक्रांति । सिंहस्थ पर्वणी । वेळा नव्हे उणी । शुचित्वें जी ॥४७३॥
ऐशा देशकाळीं । मांगल्याची मूर्ति । जो का वेदश्रुति–। शास्त्रवेत्ता ॥४७४॥
आचार-संपन्न । सद्गुण-निधान । जो का तपोधन । द्विजश्रेष्ठ ॥४७५॥

---

१ वाटेंत येईल त्याचा. २ पेरलेलें धान्य रुजून येण्यासाठी अनुकूल अशी, उबदार दमट जमिनीची अवस्था, पेरणीयोग्य वाफसा असलेली स्थिती. ३ मित्र; स्नेही. ४ पुण्यक्षेत्र; पवित्र स्थळ.

तयालागीं द्यावें । द्रव्यादिक दान । कर्तव्य म्हणोन । निष्कामत्वें ।।४७६।।
आपुलें सर्वस्व । अर्पोनि सर्वथा । प्रियापुढे कांता । रिघे जैसी ।।४७७।।
किंवा ठेविली जी । ठेव ज्याची तया । [१]व्हावें देवोनियां । [१]उतराई ।।४७८।।
किंवा मनीं आस । न ठेवितां दास । देतसे रायास । विडा जैसा ।।४७९।।
तैसें सत्पात्रीं तें । करावें अर्पण । निष्काम होवोन । भूम्यादिक ।।४८०।।
बहु बोलूं काय । धनंजया तूतें । नये फलाशेतें । उरो देवों ।।४८१।।
भावें तयासी च । दान द्यावें येथें । जेणें तें मागुतें । फेडावें ना ।।४८२।।
आकाश तें जैसें । [२]नेदी पडसाद । पुन:पुन: साद । घालितां हि ।।४८३।।
किंवा पाठमोरा । पाहतां आरसा । दाखवी ना जैसा । प्रतिबिंब ।।४८४।।
हापटितां चेंडू । जैसा [३]जळपृष्ठीं । पुन्हा न ये हातीं । उफाळोनि ।।४८५।।
वसूलागीं चारा । घातला साचार । तरी उपकार । मानीना तो ।।४८६।।
कृतघ्नाचा *माथा । हुंगिला प्रेमानें । तरी फेडूं नेणे । उपकार ।।४८७।।
तैसा शकेना जो । होऊं उतराई । ऐसियासी देई । दानमात्र ।।४८८।।
देशकाळपात्रीं । जें जें दिलें दान । नुरों द्यावें भान । तयाचें हि ।।४८९।।
ऐशा सामुग्रीनें । युक्त जें जें दान । सात्त्विक तें जाण । सर्वश्रेष्ठ ।।४९०।।
आतां देशकाळ–। पात्र हि तैसें च । द्रव्य तें हि साच । यथायोग्य ।।४९१।।

यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुन: ।
दीयते च परिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम् ।।२१।।

परी जैसा चारा । घालावा गाईस । दुभत्याची आस । धरोनियां ।।४९२।।
किंवा धान्यासाठीं । बांधोनियां पेवें । मग पेरूं जावें । बीज जैसें ।।४९३।।
किंवा आमंत्रावें । जैसें सोयऱ्यांस । धरोनियां आस । आहेराची ।।४९४।।
किंवा [४]व्रतस्थासी । देऊं जावें *वाण । यावें परतोन । म्हणोनियां ।।४९५।।
ना तरी करावें । आणिकांचें काज । जैसें आधीं व्याज । घेवोनियां ।।४९६।।
किंवा जैसें आधीं । घेवोनियां धन । द्यावें [५]रसायन । रोगियासी ।।४९७।।
तैसें दिलें दान । द्विगुण तें व्हावें । मागुतें लाभावें । आपणासी ।।४९८।।

---

१ जबाबदारींतून मोकळें व्हावे.　२ देत नाहीं.　३ पाण्यावर.　४ नेम घेतलेल्याला.　५ विशेष औषध; मात्रा.
* परिशिष्ट पहा.

ऐशा भावनेनें । जें जें दिलें जाय । ‘राजस’ तें होय । धनुर्धरा ।।४९९।।
किंवा शके ना जो । फेडूं दिलें दान । भेटतां ब्राह्मण । भला ऐसा ।।५००।।
मार्गीं तयाचिया । हातावरी एक । कष्टें [1] कपर्दिक । ठेवोनियां ।।५०१।।
सर्व गोत्राचें च । *प्रायश्चित्तोदक । सोडितसे देख । तेणें योगें ।।५०२।।
[2] मध्यान्हाचे वेळीं । भागवाया भूक । पुरेल ना एक । वेळ जें का ।।५०३।।
ऐसें अन्नदान । देवोनि ब्राह्मणा । मनीं इच्छी नाना । स्वर्ग-भोग ।।५०४।।
मग जैसें दु:ख । होतसे दारुण । सर्वस्व लुटोन । नेतां चोरें ।।५०५।।
तैसा [3] पावे [3] शीण । हानि ती मानोन । देतां अल्पदान । ब्राह्मणासी ।।५०६।।
बहु बोलूं काय । ‘राजस’ तें दान । मनोवृत्ति हीन । ऐसी ज्यांत ।।५०७।।

अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।
असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ।।२२।।

[4] म्लेंछ-वस्ति किंवा । जेथें दाट रानें । ना तरी जीं स्थानें । अपवित्र ।।५०८।।
किंवा नगरींच्या । [5] राहुट्या चव्हाटे । सांजवेळीं तेथें । किंवा रात्रीं ।।५०९।।
गारुडी जुगारी । भाट भेटे कोणी । किंवा मोहखाणी । वारांगना ।।५१०।।
तयांलागीं देई । उदार होवोन । आणिलें जें धन । चोरोनियां ।।५११।।
३७
आणि सुस्वरूप । नर्तकींचा मेळ । घाली जेव्हां भूल । नेत्रांलागीं ।।५१२।।
स्तुतिपाठकांचीं । ऐकोनियां गाणीं । घुमे जेव्हां कानीं । तो चि जप ।।५१३।।
तशांत हि पुष्प–। चंदनाचा गंध । हुंगोनि तो धुंद । होय जेव्हां ।।५१४।।
तेव्हां [6] गमे दाता । जणूं तो केवळ । भ्रमाचा वेताळ । प्रकटला ! ।।५१५।।
असो ऐसें दान । तामस तें जाण । सांगेन लक्षण । आणिक हि ।।५१६।।
जैसी पडे गांठ । बैसावया [7] काक । आणि काष्ठ शुष्क । मोडावया ।।५१७।।
तैसा तामसासी । * घुणाक्षरन्यायें । पावन-क्षेत्रीं ये । पर्वकाळ ।।५१८।।
तेथ सुदैवें ये । सत्पात्र ब्राह्मण । मागावया दान । तयापाशीं ।।५१९।।
मग वैभवाच्या । दर्पे भांबावून । द्याया तया दान । सिद्ध होय ।।५२०।।
तरी श्रद्धाहीन । तामस तो दाता । लववी ना माथा । लीनपणें ।।५२१।।

---

१ कवडी. २ दुपारचे. ३ कष्टी होतो. ४ यवनांचे राहणें. ५ तंबू. ६ वाटतो. ७ कावळा.
* परिशिष्ट पहा.

करी ना करवी । अर्घ्यादिक कांहीं । न दे आसन हि । बैसावया ।।५२२।।
मग गंधाक्षता । कराव्या अर्पण । तेथ हें कोठोन । [१] संभवेल ! ।।५२३।।
ऐशापरी दाता । तामस तो पाहीं । नेणें चि हें कांहीं । धनंजया ।।५२४।।
अरेतुरे ऐसी । भाषा वापरोन । [२] अवज्ञा करोन । अतिथीची ।।५२५।।
मग हातावरी । ठेवोनि पै पैसा । बोळवितो जैसा । [३] ऋणाईत ।।५२६।।
देतां तुच्छतेनें । म्हणे ऐसे बोल । 'जा रे ! तुझें मोल । तेवढें च ।।५२७।।
ऐशापरी नाना । कुशब्दें ताडोन । देई घालवोन । तयालागीं ।।५२८।।
असो पार्था ऐसें । वेंचणें जें धन । तामस तें दान । जगामाजीं ।।५२९।।
ऐसीं आपुलाल्या । लक्षणांनीं युक्त । तिन्ही दानें येथ । सांगितलीं ।।५३०।।
आतां भवबंध–। [४] मोचक तें ऐक । निर्मल सात्त्विक । दान जरी ।।५३१।।
तरी बोलावीं कां । विरोधी सदोष । राजस तामस । इतर तीं ।।५३२।।
ऐसें मनीं सुज्ञा । कल्पिसील कांहीं । तरी तुज तें हि । सांगूं ऐक ।।५३३।।
हातीं ये ना जैसें । भूमिगत धन । दूर केल्याविण । [५] डाकिणीतें ।।५३४।।
किंवा धनंजया । न साहतां धूर । न पेटे साचार । अग्नि जैसा ।।५३५।।
तैसें रजतमो–। गुणांचे कवाड । शुद्धसत्त्वाआड । असे जें का ।।५३६।।
प्रयत्नें तें पूर्ण । टाकणें मोडोन । म्हणेल का कोण । [६] वोखटें हें ।।५३७।।
श्रद्धेपासोनियां । दानावेरीं सर्व । क्रियांचा उद्भव । होय जो का ।।५३८।।
सत्त्वरजादिक । त्रिगुणीं तो व्याप्त । ऐसें तुज येथ । बोलिलों जें ।।५३९।।
तें तों नव्हे तिन्ही । सांगावयासाठीं । जाण हें किरीटी । निःसंदेह ।।५४०।।
एक सत्त्वगुण । दावावा म्हणोन । इतर हे दोन । सांगितले ।।५४१।।
रात्र आणि दिन । दोन्ही हीं सांडोन । पाहूं जातां तिन–। सांज जैसी ।।५४२।।
तैसें दिसे दोन्ही । सांडोनि पाहतां । असे जें सर्वथा । तिजें साच ।।५४३।।
सत्त्व तें उत्तम । कळों ये सहज । नष्ट होतां रज–। तम दोन्ही ।।५४४।।
असो सत्त्व एक । कळावयासाठी । बोलिलों किरीटी । रज-तम ।।५४५।।
तरी दोन्ही हि ते । सांडोनि सहज । सत्त्वें साधीं काज । आपुलें तूं ।।५४६।।

---

१ होऊं शकेल. २ अपमान. ३ कर्जदार. ४ सोडविणारें. ५ पिशाच्चाला; जखणीला. ६ वाईट.

ह्या चि शुद्धसत्त्व-। गुणें धनंजया । करीं सर्व क्रिया । यज्ञादिक ॥५४७॥
मग तेणें योगें । तुज आपोआप । दिसेल स्व-रूप । स्पष्टपणें ॥५४८॥
दाखवितां सूर्यें । चराचरीं येथ । कोणता पदार्थ । न दिसेल ॥५४९॥
तैसें फलद्रूप । काय नोहे बा रे । सत्त्वगुणाधारें । [1] वर्तूं जातां ॥५५०॥
सत्त्वगुणालागीं । जरी ऐसी शक्ति । तरी जीवा मुक्ति । लाभे जेणें ॥५५१॥
तें तों वेगळें च । [2] वर्म असे साचें । सहाय्य तयाचें । मिळे जेव्हां ॥५५२॥
तेव्हां चि पांडवा । मोक्षाचिया गांवा । पोंचविती जीवा । सात्त्विक तीं ॥५५३॥
राजमुद्रांकित । शुद्ध सुवर्णातें । जैसें मोल येतें । आगळें च ॥५५४॥
किंवा सुगंधित । निर्मळ शीतळ । जरी झालें जळ । सौख्यदायी ॥५५५॥
तरी म्हणावें तें । तेंव्हां चि [3] पावन । तया तीर्थपण । येई जेव्हां ॥५५६॥
असो नदी थोर । गंगा अंगीकारी । तेव्हां चि उद्धरी । जीवांसी ती ॥५५७॥
तैसीं तीं सात्त्विक । सर्व कर्में जेव्हां । मोक्षाचिया गांवा । धांव घेती ॥५५८॥
तेव्हां जेणें योगें । न ये मध्यें विघ्न । वर्म तें [4] गहन । वेगळें च ॥५५९॥
देवाचे हे बोल । ऐकोनि तो पार्थ । मनीं उत्कंठित । होवोनियां ॥५६०॥
म्हणे तें चि आधीं । देवा मायबापा । करोनियां कृपा । सांगावें जी ॥५६१॥
कृपावंतांचा जो । राजा चक्रवर्ती । ऐकोनि विनंती । पार्थाची ही ॥५६२॥
म्हणे सात्त्विक तीं । कैसीं मुक्तिप्रद । होती तें विशद । सांगूं ऐक ॥५६३॥

ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।
ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥२३॥

सर्व हि जगाचें । उत्पत्तिकारण । विश्रांतीचें स्थान । अनादि जें ॥५६४॥
तयाचें तों नाम । एक चि साचार । परी त्रि-प्रकार । तें चि असे ॥५६५॥
ब्रह्म तें स्वभावें । [5] अनाम [5] अजाति । ऐसें वेदश्रुति । जाणे जरी ॥५६६॥
तरी अविद्येच्या । रात्रीमाजीं सर्व । भांबावले जीव । देखोनियां ॥५६७॥
तयांसी ब्रह्माची । व्हावी ओळखण । म्हणोनियां खूण । दाखवी ही ॥५६८॥
संसाराच्या दुःखें । सर्वथा शिणून । गाऱ्हाणें घेवोन । येती जे का ॥५६९॥

---

१ वागलें असतां. २ खुबी; युक्ति; खूण. ३ पवित्र. ४ गूढ. ५ नामरूपाविरहित मूळचें च.

तयां परब्रह्म । ज्या नामें ओ देत । तो चि हा [१] संकेत । जाण पार्था ।।५७०।।
जीवाचा–ब्रह्माचा । अबोला फिटून । जीव व्हावा लीन । ब्रह्म-पदीं ।।५७१।।
म्हणोनियां वेदें । कृपाळु होवोन । काढिला शोधोन । ऐसा मंत्र ।।५७२।।
जया मंत्रें हांक । मारितां ब्रह्मास । सर्वत्र जीवास । दिसे ब्रह्म ।।५७३।।
परी वेदांचिया । पर्वत-शिखरीं । असे जी नगरी । भव्य दिव्य ।।५७४।।
उपनिषदार्थ–। रूपी सुमंगल । तेथें सर्वकाळ । रमती जे ।।५७५।।
ब्रह्मासमवेत । तयांसी च प्राप्त । होय हा यथार्थ । नाम-मंत्र ।।५७६।।
काय सांगूं फार । पार्था वारंवार । करोनि उच्चार । नामाचा ह्या ।।५७७।।
प्रजापतीलागीं । सृष्टीची उत्पत्ति । करावया शक्ति । आली चांग ।।५७८।।
वेडापिसा ऐसा । सृष्टीपूर्वीं होता । एकला [२] विधाता । ब्रह्मदेव ।।५७९।।
मज ईश्वरातें । नोळखे साचार । तैसें चराचर । रचूं नेणे ।।५८०।।
परी अर्थयुक्त । घडतां चितन । आलें थोरपण । नामें एकें ।।५८१।।
झाला तो समर्थ । रचावया सृष्टि । अक्षरें हीं ओठीं । येतां तीन ।।५८२।।
मग त्या ब्रह्म्यानें । निर्मोनि ब्राह्मण । तयांचे स्वाधीन । केले वेद ।।५८३।।
आचाराची रीत । कळावी म्हणोन । दिलें हें साधन । तयांहातीं ।।५८४।।
आणि [३] जीवनार्थ । यज्ञव्यवसाय । एक हा उपाय । सांगितला ।।५८५।।
मग किती नेणों । निर्मिली इतर । प्रजा ती अपार । ब्रह्म्यानें त्या ।।५८६।।
तयांसी जीवन–। साधन म्हणोन । दिलें त्रिभुवन । [४] अग्रहार ।।५८७।।
असो ऐसें जेणें । नाममंत्रें भलें । थोरपण आलें । विधात्यासी ।।५८८।।
तयांचें स्वरूप । ऐक सांगूं येथ । म्हणे रमाकांत । पार्थालागीं ।।५८९।।
सर्व मंत्रांमाजीं । श्रेष्ठ जो ॐकार । तें चि आद्याक्षर । मंत्राचें ह्या ।।५९०।।
आणि दुजा वर्ण । तत्कार तो जाण । सत्कार तो वर्ण । तिजा तेथें ।।५९१।।
'ॐ तत्सत्' ऐसें । पाहें ऐशापरी । असे हें तिहेरी । ब्रह्मनाम ।।५९२।।
उपनिषदें तीं । नाममंत्रसार । सांगती साचार । हें चि एक ।।५९३।।
ब्रह्मनामाशी ह्या । होवोनियां एक । कर्म तें सात्त्विक । चाले जेव्हां ।।५९४।।

-----

१ ठरविलेली खूण. २ सृष्टी निर्माण करणारा. ३ निर्वाहासाठी. ४ निर्वाहासाठी दिलेली इनाम जमीन.

तेव्हां तयापुढें । जोडोनियां हात । मोक्ष मूर्तिमंत । उभा राहे ॥५९५॥
परी दैवयोगें । लाधला साचार । रम्य अलंकार । कापुराचा ॥५९६॥
तरी देहीं कैसा । करावा धारण । लागे हें जाणोन । घ्यावें जैसें ॥५९७॥
तैसें आरभिलें । जाईल सत्कर्म । मुखें ब्रह्मनाम । उच्चारोनि ॥५९८॥
परी [1] विनियोग । ठाउका नसेल । तरी तें होईल । वृथा सारें ॥५९९॥
दैवयोगें संत–। महंतांचा मेळा । जरी घरीं आला । चालोनियां ॥६००॥
तरी मूढपणें । होतां अनादर । लोपतें साचार । पुण्य जैसें ॥६०१॥
किंवा सुवर्णाचे । निर्मळ सुंदर । नाना अलंकार । जोडोनियां ॥६०२॥
तयांची एकत्र । बांधोनियां मोट । जैसा निजकंठ । शोभवावा ॥६०३॥
तैसें जरी तोंडीं । जडे ब्रह्मनाम । घडे हातीं कर्म । सात्त्विक तें ॥६०४॥
तरी धनंजया । विनियोगाविण । तें हि सर्व जाण । वायां जाय ॥६०५॥
बाळकासी भूक । लागलीसे चांग । अन्नाचा हि ढीग । [2] सन्निधानीं ॥६०६॥
परी खावें कैसें । कळे ना तयास । म्हणोनि उपास । घडे जैसा ॥६०७॥
किंवा तेल वात । आणिक तो [3] वन्हि । समीप हीं तिन्ही । असोनि हि ॥६०८॥
लावावया दीप । ठाउकी ना युक्ति । तरी नोहे प्राप्ति । प्रकाशाची ॥६०९॥
तैसें जरी कर्म । करावया चांग । लाधला प्रसंग । यथोचित ॥६१०॥
आठवला मंत्र । तरी हि तें जाण । विनियोगाविण । वृथा सर्व ॥६११॥
म्हणोनियां पर–। ब्रह्माचें जें एक । [4] वर्णत्रयात्मक । नाम असे ॥६१२॥
आतां विनियोग । तयाचा सांगेन । ऐक सावधान । धनंजया ॥६१३॥

तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ।
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥२४॥

अक्षरें हीं तीन । योजावीं किरीटी । आदि-मध्य अंतीं । कर्माचिया ॥६१४॥
ब्रह्मवेत्त्यांलागीं । ब्रह्मसाक्षात्कार । जाहला साचार । ह्या चि मंत्रें ॥६१५॥
परब्रह्मीं ऐक्य । लाभावें म्हणोन । जाती ज्ञातेजन । ह्या चि मार्गें ॥६१६॥
वेदशास्त्रविधि । सर्व हि जाणोन । यज्ञतपोदान । आचरिती ॥६१७॥

---

१ उपयोग; योजना; वापर. २ जवळच. ३ अग्नि. ४ (अ,उ,म अशा) तीन वर्णांनी युक्त (ॐ).

ध्यानें तो ॐकार । करिती गोचर । मग नामोच्चार । मुखे त्याचा ।।६१८।।
ह्यापरी ॐकार । करोनि प्रकट । मग तो चि स्पष्ट । उच्चारोनि ।।६१९।।
होती ते प्रवृत्त । करावया कर्म । [१]प्रणवाचें वर्म । जाणोनि हें ।।६२०।।
अभंग प्रदीप । जैसा अंधारांत । नातरी समर्थ । स्नेही रानीं ।।६२१।।
तैसा कर्मारंभी । जाणावा ॐकार । समर्थ साचार । मुक्तिदाता ।।६२२।।
स्वधर्म पाळोन । मेळविलें धन । व्हावें तें अर्पण । देवालागीं ।।६२३।।
ह्या चि साठीं अग्नी–। ब्राह्मणांच्या द्वारा । यज्ञव्यवहारा । आरंभिती ।।६२४।।
[२]आहवनीयादि । अग्नीमाजीं जाण । करिती यजन । यथाविधि ।।६२५।।
बहु बोलूं काय । नाना यज्ञयाग । आचरोनि चांग । निष्कामत्वें ।।६२६।।
त्या त्या उपाधींचा । करिती ते त्याग । देती उपसर्ग । तयांसी ज्या ।।६२७।।
स्वधर्मेंकरोन । मेळविलें द्रव्य । शुद्ध नीतिन्याय । विचारोनि ।।६२८।।
तें तें देशकाळ । सत्पात्र पाहोन । करिती ते दान । भूम्यादिक ।।६२९।।
* कृच्छ्र * एकान्तर । चांद्रायणादिक । नाना व्रतें देख । आचरोनि ।।६३०।।
शरीरींचे सप्त । धातु शोषोनियां । उग्र तपश्चर्या । करिती ते ।।६३१।।
ऐशापरी जाण । यज्ञतपोदान । बंधक म्हणोन । गाजतें जें ।।६३२।।
तें चि तयां होय । मोक्षाचें साधन । नाम हें पावन । उच्चारितां ।।६३३।।
भाररूप होय । [३]नाव जी भूवरी । ती च जैसी तारी । जळामाजीं ।।६३४।।
तैसीं जीं बंधक । तीं च कर्में देख । कैवल्यदायक । येणें नामें ।।६३५।।
असो ॐकाराचें । घेवोनि साहाय्य । ऐसें जें जें होय । यज्ञादिक ।।६३६।।
तें तें फलद्रूप । होऊं पाहें जेव्हा । प्रयोजिती तेव्हां । तत्कार तो ।।६३७।।

तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतप:क्रिया: ।
दानक्रियाश्च विविधा: क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभि: ।।२५।।

सर्व हि जगाच्या । पलीकडे आहे । सर्वांसी हि पाहे । ऐसें जें का ।।६३८।।
तया ब्रह्माची च । दाखवाया खूण । असे [४]प्रयोजन । तत् शब्दाचें ।।६३९।।
ऐशा तत्ब्रह्माचें । सर्वादि म्हणोन । अंतरीं चिंतन । करोनियां ।।६४०।।

---

१ ॐकाराचें. २ आहवनीय, गार्हपत्य व दक्षिण ह्या तीन यज्ञीय अग्नींत. ३ होडी. ४ उपयोग; योजना.

मग तो तत् शब्द । उच्चारोनि चांग । कर्मफलत्याग । साधिती ते ॥६४१॥
तया तद्ब्रह्मातें । होवोत अर्पण । कर्में तीं संपूर्ण । फलासह ॥६४२॥
भोगावया आम्हां । न उरो कांहीं च । ऐसें वाचे साच । उच्चारिती ॥६४३॥
समर्पोनि ऐसीं । यज्ञयागादिक । कर्में तदात्मक । ब्रह्मालागीं ॥६४४॥
धनंजया जाण । कर्मबंधांतून । [१] 'न मम' म्हणोन । मुक्त होती ॥६४५॥
असो ॐकारें जें । आरंभिलें कर्म । तत्कारें तें ब्रह्म–। रूप झालें ॥६४६॥
तरी जंव राहे । कर्ता वेगळा च । तंव अपुरा च । कार्यभाग ॥६४७॥
उदकीं लवण । विरालें संपूर्ण । तरी क्षारपण । उरे जैसें ॥६४८॥
तैसें सर्व कर्म । ब्रह्मरूप होत । परी उरे द्वैत । कर्तेपणें ॥६४९॥
आणि दुजें जों जों । निपजलें जाय । तों तों जोडे भय । संसाराचें ॥६५०॥
ऐसें कृष्णदेव । बोलती आपण । तैसें चि वचन । वेदांचें हि ॥६५१॥
म्हणोनि हें न्यून । काढावें भरोन । होवोनियां लीन । परब्रह्मीं ॥६५२॥
परब्रह्माहून । कर्ता नव्हे भिन्न । ऐसें एकपण । अनुभवावें ॥६५३॥
ह्या चि साठीं देवें । योजिला 'सत्' शब्द । अभेद आनंद । लाभे जेणें ॥६५४॥
कर्में यज्ञादिक । ॐकार-तत्कारीं । केलीं जीं ह्या परी । ब्रह्मरूप ॥६५५॥
जयां कर्मांलागीं । धनंजया जाण । [२] प्रशस्त म्हणोन । वाखाणिती ॥६५६॥
तेथें सत् शब्दाचा । कैसा विनियोग । तें चि सांगूं चांग । ऐक आतां ॥६५७॥

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ।
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥२६॥

'असत्' पदार्थाचा । करोनि निरास । दाविलें ब्रह्मास । सत् शब्दें ह्या ॥६५८॥
पालटे ना देश–। कालपरत्वें जें । [३] अव्यंग सहजें । असे नित्य ॥६५९॥
असे अखंडित । आपुल्या चि ठायीं । आपण चि पाही । आपणातें ॥६६०॥
लाभे आत्मरूप । घेतां चि आश्रय । जेथें [४] मिथ्या होय । विश्व सारें ॥६६१॥
ऐशा परब्रह्मीं । सच्छब्दें तल्लीन । व्हावें कर्तेपण । विस्मरोनि ॥६६२॥
मग ब्रह्मरूप । कर्म तें प्रशस्त । ब्रह्मरूप होत । कर्ता तो हि ॥६६३॥

---

१ माझें नव्हे. २ वाखाणण्याजोगीं; स्तुत्य. ३ विकार किंवा उणीव नाहीं असे. ४ भासमात्र; खोटे.

ॐकारे-तत्कारें । कर्म ब्रह्माकार । उरे ना संस्कार । हा चि जेथें ॥६६४॥
तेथें सत् शब्दाचें । होय प्रयोजन । अंतरंग खूण । जाणावी ही ॥६६५॥
ऐसा विनियोग । सच्छब्दाचा साच । मीं नव्हे देवें च । सांगितला ॥६६६॥
बोलिलों हें मी च । ऐसें म्हणूं जावें । तरी पात्र व्हावें । द्वैतदोषा ॥६६७॥
म्हणोनियां माझे । नव्हेत हे बोल । बोल हे सकळ । देवाचे चि ॥६६८॥
आणिक हि एके । परी सहाय्यक । सत् शब्द सात्त्विक–। कर्मा होय ॥६६९॥
यज्ञदानादिक । सत्कर्मांचें जाण । चाले आचरण । यथाशास्त्र ॥६७०॥
परी तयांमाजीं । प्रसंगेंकरोन । जातसे राहोन । न्यून जेव्हां ॥६७१॥
थांबे जैसें सर्व । शरीराचें यंत्र । एखादें चि [१] गात्र । ढिलें होतां ॥६७२॥
किंवा चक्रामाजीं । घडतां बिघाड । तेणें पडे बंद । रथ जैसा ॥६७३॥
तैसें सत्कर्मासी । असत्कर्मपण । येई गुणाविण । एखादिया ॥६७४॥
तेव्हां ॐकाराचें । आणि तत्काराचें । साहित्य तें साचें । घेवोनियां ॥६७५॥
तयां सत्कर्मांचा । करी [२] जीर्णोद्धार । स्वभावें साचार । सत् शब्द हा ॥६७६॥
आपुल्या सामर्थ्यें । कर्मासी सत्पण । आणी असत्पण । फेडोनियां ॥६७७॥
दिव्यौषधी जैसी । द्यावी [३] व्याधिग्रस्ता । किंवा भयभीता । द्यावा धीर ॥६७८॥
तैसें कर्मांमाजीं । जें जें राहे न्यून । तें काढी भरोन । सत् शब्द हा ॥६७९॥
वाटसरूलागीं । पडोनियां भूल । न दिसे पुढील । वाट जैसी ॥६८०॥
पारख्याहातून । जैसी घडे चूक । रत्न अमोलिक । पारखितां ॥६८१॥
व्यवहारीं हें तों । जैसें घडे पार्था । येथें हि सर्वथा । तैशा रीती ॥६८२॥
घडोनि प्रमाद । कर्म [४] अमर्याद । होवोनि निषिद्ध–। वाटे चाले ॥६८३॥
तेव्हां तया कर्मा । करावया शुद्ध । सर्वथा सत् शब्द । [५] प्रयोजिती ॥६८४॥
ॐकार तत्कार । दोहोंहूनि थोर । अर्जुना साचार । सच्छब्द हा ॥६८५॥
लोखंडासी व्हावा । परिसाचा स्पर्श । भेटावी ओढ्यांस । गंगा जैसी ॥६८६॥
किंवा मृतालागीं । कराया सजीव । अमृत-वर्षाव । व्हावा जैसा ॥६८७॥
तैसें दुष्कर्मासी । कराया पावन । जाण प्रयोजन । सच्छब्दाचें ॥६८८॥

---

१ अवयव. २ मोडकळीस आलेल्याची दुरुस्ती. ३ रोग्याला. ४ अनावर. ५ उपयोगांत आणितात.

असो सच्छब्दाचें । ऐसें थोरपण । असे पार्था जाण । असामान्य ॥६८९॥
नामाचें हें [१] वर्म । जाणोनि पाहतां । नाम चि तत्त्वतां । परब्रह्म ॥६९०॥
ॐतत् सत् नाम । दाखवी तें स्थान । [२] प्रकाशे जेथोन । दृश्यजात ॥६९१॥
बोलिले जें स्थान । ब्रह्म ऐशा नांवे । शुद्ध जें स्वभावें । [३] निर्विशेष ॥६९२॥
तया ब्रह्माची च । अंतरंग खूण । दाखविती तीन । अक्षरें हीं ॥६९३॥
नामा आणि ब्रह्मा । अभेद आश्रय । नभालागीं होय । नभ जैसें ॥६९४॥
सूर्य चि तो जैसा । सूर्यातें प्रकट । करी आकाशांत । उगवतां ॥६९५॥
तैसें चि ॐतत्सत् । नाम हें साचार । ब्रह्मसाक्षात्कार । घडवितें ॥६९६॥
म्हणोनियां पार्था । अक्षरें हीं तीन । ब्रह्म चि तूं जाण । मूर्तिमंत ॥६९७॥

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।
कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥२७॥

यज्ञ तप दान । घडे जें हातून । कर्म पूर्णापूर्ण । असो कैसें ॥६९८॥
परी परिसाचा । स्पर्श होतां जैसें । चोख हीन ऐसें । [४] नुरे [५] हेमीं ॥६९९॥
तैसीं सर्वकर्में । केलीं ब्रह्मार्पण । तरी होती पूर्ण । ब्रह्मरूप ॥७००॥
जैसे नदी नद । सागरा मिळोन । राहती होवोन । सागर चि ॥७०१॥
तैसे पूर्णापूर्ण । उरे चि ना कर्मीं । ऐसीं परब्रह्मीं । अर्पिता तीं ॥७०२॥
ब्रह्मनामाचें हें । सामर्थ्य अपार । बोलिलों साचार । प्रज्ञावंता ॥७०३॥
तेविं एक एक । अक्षराचा चांग । तुज विनियोग । सांगितला ॥७०४॥
ब्रह्मनामाचें ह्या । रहस्य हें भलें । तुज आकळलें । काय पार्था ॥७०५॥
तरी तुझा आतां । एकनिष्ठ भाव । असूं दे सदैव । ह्या चि नामीं ॥७०६॥
तेणें जीवा लाभे । जीवन्मुक्तपण । नुरोनि बंधन । प्रपंचाचें ॥७०७॥
तरी सत् शब्दाच्या । विनियोगें जाण । घडे आचरण । कर्माचें जें ॥७०८॥
तें तों धनंजया । असे सांगोपांग । [६] अनुष्ठान चांग । वेदाचें चि ॥७०९॥

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।
असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥२८॥

---

१ रहस्य.　२ स्पष्ट होते; प्रकट होते;　३ भेदरहित.　४ राहात नाहीं.　५ सोन्यांत.　६ आचरण; पूजन.

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम
सप्तदशोऽध्याय: ॥१७॥

परी श्रद्धाहीन । सर्वथा होवोन । [1] पंथ हा सोडोन । दुराग्रहें ॥७१०॥
मग अश्वमेध । केले जरी कोटी । किंवा [2] एकांगुष्ठीं । दीर्घकाळ ॥७११॥
राहोनियां उभें । केली तपश्चर्या । रत्नें भरोनियां । दिली पृथ्वी ॥७१२॥
समुद्राएवढें । बांधिले तलाव । वृथा चि तें सर्व । जाण पार्था ॥७१३॥
खडकीं ती व्हावी । जैसी मेघवृष्टि । कीं द्यावी आहुति । राखेमाजीं ॥७१४॥
किंवा साउलीसी । द्यावें आलिंगन । हाणावें गगन । किंवा हातें ॥७१५॥
तैसा [3]आघवा तो । व्यर्थ खटाटोप । यज्ञ दान तप । इत्यादींचा ॥७१६॥
कांहीं च ना जोडे । तेल किंवा पेंड । गाळितां दगड । घाण्यामाजीं ॥७१७॥
होतें तैसें राहे । दारिद्र्य तें गांठीं । श्रमोनि शेवटीं । काय लाभ ॥७१८॥
नातरी पदरीं । आपुलिया जरी । बांधिली [4] शिदोरी । खापरीची ॥७१९॥
तरी निवारी ना । जैसी ती भुकेस । घडे उपवास । जावें तेथें ॥७२०॥
तैसें यज्ञ-तप-। दानादिक जाण । विनियोगेंविण । केलें जें जें ॥७२१॥
तेणें इहलोकीं । नोहे सुखभोग । कोठोनि तो मग । परलोकीं ॥७२२॥
म्हणोनि कौन्तेया । करावा जो धंदा । ब्रह्मनामश्रद्धा । सांडोनियां ॥७२३॥
इहपरलोकीं । तो तो वृथा शीण । देव नारायण । बोले ऐसें ॥७२४॥
जणूं पंचानन । पाप- [5] कुंजरासी । त्रिताप-तमासी । भास्कर जो ॥७२५॥
वीर नरहरि । श्रीधर मुरारी । बोले तो श्रीहरी । ऐसें जेव्हां ॥७२६॥
तेव्हां पौर्णिमेचा । चंद्र जैशा परी । चांदिण्यामाझारीं । लीन व्हावा ॥७२७॥
तैसा एकाएकीं । भक्त तो अर्जुन । जाहला तल्लीन । निजानंदीं ॥७२८॥
जेथें बाणाग्रांनीं । संग्राम हा वाणी । घेतसे मापोनि । जीवितासी ॥७२९॥
तेथें कैसा पार्थ । कर्कश-प्रसंगीं । राज्य उपभोगी । स्वानंदाचें ! ॥७३०॥
अर्जुनावांचोन । आणिकाचें ठायीं । भाग्योदय नाहीं । ऐसा आज ॥७३१॥

---

१ मार्ग; पद्धति. २ एकाच आंगठ्यावर. ३ सगळा. ४ प्रवासांत खाण्यासाठी अन्न. ५ हत्तीला.

संजय तो बोलें । कौरवांच्या राया । गुण देखोनियां । शत्रूचे हि ॥७३२॥
वाटे आम्हालागीं । आत्मसुखदाता । गुरु चि सर्वथा । लाभला हा ॥७३३॥
जरी पुसता ना । देवासी अर्जुन । तरी देव ज्ञान । सांगते का ! ॥७३४॥
मग आम्हांलागीं । कैसा परमार्थ । जोडता हा येथ । ऐशा रीती ॥७३५॥
जन्म-मरणाच्या । चक्रीं [१] गोते खात । होतों अंधारांत । अज्ञानाच्या ॥७३६॥
परी मंदिरात । आत्मप्रभेचिया । [२] प्रवेशलों राया । आज येथें ॥७३७॥
आम्हां तुम्हांवरी । एवढा हा थोर । केला उपकार । पंडु-सुतें ॥७३८॥
म्हणोनि हा वाटे । व्यासांचा बंधू च । होय आम्हां साच । गुरुदेव ॥७३९॥
मग मनीं म्हणे । पुरे करूं बोल । नातरी [३] खुपेल । रायालागीं ॥७४०॥
अहो श्रोते जन । पार्थ-गुण-गान । संजये ठेवोन । एकीकडे ॥७४१॥
पार्थें मागुती जें । देवासी पुसिलें । बोलूं आरंभिलें । तें चि मग ॥७४२॥
तें चि पुढें आतां । सांगेन तुम्हांस । ऐका म्हणे दास । निवृत्तीचा ॥७४३॥

। इति श्री स्वामी स्वरूपानंदविरचित श्रीमत् अभंग-ज्ञानेश्वरी

सप्तदशोऽध्यायः ।

हरये नमः । हरये नमः । हरये नमः ।

। श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।

---

१ पुनः पुनः व्यर्थ हेलपाटे खात; घोंटाळत. २ प्रवेश केला. ३ वाईट लागेल; राग येईल.